

Субверзивни филмски фестивал (Загреб, 18–24. маја) угостио је и Славоја Жижека, словеначког филозофа и теоретичара психоанализе. Поред представљања његове књиге Первертитов водич кроз филм, збирке есеја о филмовима, углавном холивудским блокбастерима, посетиоци су могли да чују предавање Бој се ближњег свог као што се бојиш самога себе, одржано и у Београду. Жижеков наступ био је динамичан, пун вицева, дијалектичких обрта, творећи нестандартно филозофско излагање, филозофију која настаје у тренутку самог излагања, филозофирање он стаге. Анализа среће, њених потребних и довољних услова, била је изведена кроз паралелу са стањем у СФРЈ. Прво, неопходно је да у материјалном смислу имате довољно, али не превише – да једете месо скоро сваки дан, али да има дана када то не чините, подсећајући се како је лепо јести месо; затим, форма владе мора бити недемократска, јер увек за стање у држави можете да окривљујете другог, никако себе; коначно, неопходно је да постоји идеал – типско друштво, не превише далеко и не превише близу (то је некада за становнике СФРЈ био Запад, посебно Немачка), друштвена организација о којој се машта и која се прижељкује, говорио је.

Разговор за НИН са Жижеком ипак је почео на другом месту његовог излагања, које је спојило скорашњу посету Београду и Загребу, а то је анализа промене објекта либидне инвестиције: он је навео пример пријатеља коме је жена преминула, а који као да није осећао ништа; тек када је умро хрчак, кућни љубимац, он је пао у нервно растројство. Просто, услед шока губитка жене, он је објекат сексуалне жеље изместио са жене у хрчка, а када је и овај нестао, тада је са закашњењем почео да преживљава смрт жене. Такве интерпретације уопште није жижекијанска – наиме, добро објашњење у духу словеначког филозофа иде против њега самог: реч је о аутентичном первертиту који је браком прикривао своју либидну инвестицију у хрчка. Таква инвестиција у жену заправо никада није ни постојала. Жижек је, смејући се, таквој примедби дао за право. Разговор се наставио питањем да ли се овде нешто променило у последњих 15 година? Да ли он налази потврду за своју тезу да Балкан није „несвесно” Европе где се историја само понавља, већ да је овде актуелно постмодерно стање, „историјски испред времена остатка Европе”?

- Мораћу да вас разочарам. Био сам у Београду, у Загребу, у Љубљани, и не видим ништа неочекивано. Да будем веома бруталан, највише сам критичан спрема властите земље, Словеније. Мислим да се заиста ништа интересантно не дешава. Сви, а највише Словенија, постају досадна провинција, полако се приближавајући некој „нормалној земљи”. Оно што је било интересантно за Запад, све ове наше тешкоће, ратови и слично, полако се смирује и нисмо више ни у добром, ни у лошем, центар света. То може, чак, бити нека шанса. Мислим да је једини начин да се нешто заиста продуктивно уради да се

прихвати да нисмо ништа специјално занимљиво.

Износили сте и тезу да је Милошевић „либерализовао” Србију, додуше на лажан начин, дајући слободу да се ратује, силује и сл. Да ли овај политички гест можемо посматрати искључиво као форму первертираног либерализма?

- Милошевић, пре свега није, у правом смислу те речи, био тоталитарни вођа. И није то либерализам, колико је у питању лажна трансгресија што је део моје шире тезе – да режими које ми прихватамо као недемократске, који имају неку популистичку мобилизацију, нису једноставно само опресивни – жртвују се и слично – већ да сви они нуде, на неком потиснутом нивоу, опсцени ужитак. Ја сам реферирао на Александра Тијанића, који није мој политички сапутник, али је пре више од 10 година понудио занимљиву анализу. Написао је да је Србија за време Милошевића била као школа на сталном распусту, где је све дозвољено, може се красти, итд. Дакле, лажни карневал и то је заправо моја теза: власт, ауторитарна власт није терор, против ње не можемо хумором или карневалом, већ она сама има опсцени хумор, својствени карневал који је у самом језгру тоталитарне власти. То је само илустрација опште тезе – да кажем психоаналитички – о кључној улози уживања. За мене је право питање, а то је велика енигма целе нововековне мисли – зашто се људи покорављају недемократској власти? Мислим да психоанализа даје одговор.

Како данас видите могућност да филозофија артикулише алтернативу либерално-капиталистичкој парадигми? Који је однос данас, општије постављено, филозофије и политике?

- Пре свега, веома је популарно данас рећи како живимо у неком постполитичком, циничном времену, где филозофија више не игра никакву улогу. Моје прво запажање је – а када је заиста играла? Кад је било то златно време када су они на власти слушали филозофе? Не живимо у времену када се по том питању нешто битно мења. Оно што могу да кажем је да филозофија нема решења. То је моја стара теза: филозофија не може нудити решења. Људи ми кажу – има расних немира, прете еколошке катастрофе, шта да урадимо? А ја им кажем да не знам – и то је веома важно – наш циљ није да нађемо одговоре на питања, већ да поставимо правилна питања. Филозофија може лепо да нам покаже, када перципирамо неки веома реалан проблем, рецимо екологија или рат, да је начин на који формулишемо проблем већ део проблема. Овде је веома скромна, али кључна мисија филозофије – да рашчисти у чему је проблем. И то је све што филозофија заправо може.

Да ли филозофија у ХХИ веку, може да направи нови „систем” и да ли те контуре система видите у Бадјуовој филозофији, с обзиром на врло амбициозне захтеве које он поставља у Манифесту за филозофију – повратак метафизици, „великим причама” и сл?

- Иако је Бадју приватно скоро мој најбољи пријатељ, имам неких мањих проблема са њим. Пре свега – шта је систем? Слажем се са онима који кажу да је систем у строгом значењу дедукција из неког трансценденталног принципа целокупне реалности. Системи у строгом значењу постоје само у немачком идеализму – између Канта и Хегела. То што Бадју, мислим ипак сувише наивно, покушава да рехабилитује јесте нека преткритичка, преткантовска невиност. Јер, шта је филозофија од Канта, ако не антифилозофија? Већ Кант каже у Прологомени – нећемо метафизику, требамо критику метафизике, као да је потребан неки мета, надређени гест да се рашчисти да ли је уопште могуће то што радимо. И то је сва филозофија после Канта. А Бадју, заједно са Делезом, на сасвим другом нивоу, мисли да је то ипак могуће заборавити, да са недужношћу и невиношћу можемо опет правити велике онтолошке конструкте. Врло сам скептичан. Ипак остајем на линији између психоанализе и немачког идеализма, пре свега Хегела. За нас је хоризонт преко кога не можемо, кога нисмо до краја промислили, ипак хоризонт субјективитета у хегеловском смислу. Покушавам да спасем баштину нововековног субјективитета од свих критика, а пре свега, парадоксално, од хајдегеровске критике.

Кад смо код Бадјуа, медији су известили да сте усхићени његовом тезом да данас главни проблем није капитализам, него демократија.

- То људе шокира. И мене и Бадјуа су напали у многим француским медијима за „нову филозофију терора”. Не слажем се. Главни проблем, у смислу где је потребна промена, јесте глобални капитализам. Али то што нас спречава да уопште видимо тај прави задатак, то је да заправо нико – океј, скоро нико! – није спреман да дирне у свету краву демократије, у сам принцип демократије – да ли је она заиста онај последњи хоризонт? Ако поставиш ово питање, одмах ти се приписује да хоћеш Гулаг, хоћеш терор, или не знам шта. Мислим да је парадоксално да оно што нас у борби за демократију ограничава, судбоносно, јесте управо то што увек све перципирамо из хоризонта демократије, не усуђујемо се да поставимо питање о том хоризонту. Нема ништа ужасно у томе, нема иза тога никакав мрачни, тоталитарни план, нити ми хоћемо опет неко ауторитарно, партијско друштво. Демократију ставити у питање – то је моје пријатеље зачуло. Овде сам сасвим солидаран са Хајдегером, када је рекао да он није толико сигуран да је демократија политичка форма која је заиста најпримеренија садашњем историјском

моменту.

Дуго је владало уверење да капитализам и демократија иду „руку-подруку”, али изгледа да присуствујемо рађању новог система – споја капитализма и тоталитаризма. Да ли је, како је Рорти најавио, ХХИ век кинески век?

- Пре свега, да рашчистимо шта значи тоталитаризам. То је, ипак, прецизан појам. Био сам дуго критичан према Хани Арент, а онда сам опет прочитао њену књигу Извори тоталитаризма и она је много прецизнија него што сам раније мислио – за њу је једини прави тоталитаризам нацизам. За њу је Совјетски Савез тоталитаран само у доба „зрелог стаљинизма”, од 1935. до 1948. Цели период Хрушчов-Брежњев за њу није тоталитаризам. А што се тиче Кине... Пре свега Кина је за мене још енигма и не могу јасно да одговорим на питање шта се тамо дешава. Да ли је то једноставно победа капитализма, или је капитализам у комбинацији са неком формом недемократске власти? Слажем се са Рортијем: мислим да смо до сада увек имали одређени оптимизам – можете мислити о капитализму све најгоре, али ипак, пре или касније, он као своју политичку форму тражи демократију. Иако му краткорочно може помоћи мало диктатуре, као у Јужној Кореји или Кини, дугорочно капитализам не иде без демократије. Питам се није ли у томе тужна лекција Кине и осталих азијских земаља? Да није то лекција тзв. „капитализма у азијском духу”? Да ли се ово природно савезништво капитализма и демократије ближи крају, да ли се отвара нека прилично ужасна – бар за нас – перспектива капитализма, који неће бити демократски у политичком смислу, али то неће платити својом неефикасношћу, већ ће можда бити технолошки још ефикаснији?

Не сањате нову комунистичку партију, али сте делимично подржали економске реформе Чавеза.

- То је веома ограничена подршка. Немам неких великих нада за Чавеза. Мислим да прави катастрофалне економске грешке. И, ако гледате контекст политичке динамике, он ипак остаје у оквирима типично латиноамеричког, перонистичког популизма. Није заиста остварио неку нову друштвено-економску форму. Једино што код њега ценим јесте то што је заиста политизовао оне искључене, људе у фавелама и сл. То му треба признати. Ипак, мислим да је са њим готово за 3, 4 године. За разлику од неких мојих бивших пријатеља, као што је Ернесто Лаклау, ја не делим одушевљење новим формама радикалног популизма, не верујем у еманципацијски потенцијал популизма. Мени је популизам а priori сумњив.

Да ли онда мислите да капитал апсорбује сваку субверзију и да је отпор капитализму принципијелно немогућ?

- Не, апсолутно не. Нисам параноик који мисли да је све унапред кооптирано. Само мислим да границе нису тамо где ми мислимо да оне јесу. Обичне форме протеста, потрошачког, демократског протеста, већ су укључене у систем, као и већина критичке мисли. За мене је питање много прецизније: како да се удари, где је то место где треба ударити? Чак бих поновио стару Рузвелтову фразу: једино чега треба да се плашимо је сам страх. Проблем је где лоцирати праву субверзивност. Мислим да је рат против терора симптом да је сам систем све више у паници. Цео свет се приближава неком континуираном ванредном стању. Сада се, пре свега у САД, обликује нешто невиђено. Пре 11. септембра је било мање-више јасно да ли смо у ванредном или нормалном стању. Сада се ближимо чудном моменту где нам се ванредно стање нуди као нормално стање, а то треба да траје неодређено време. Није више ситуација таква да је сада ванредно стање, а онда ће бити мир, сам мир. Само нормално стање сада поприма неке карактеристике ванредног стања – не баш перманентна троцкистичка револуција, него перманентно ванредно стање.

Да ли су насилни облици борбе легитимно средство отпора оваквом стању?

- Немам проблем. Моја књига о насиљу, а надам се да су то читаоци приметили, заправо је одбрана насиља у смислу рехабилитације насиља. Моја теза је: увек је кључан критеријум насиља. Која је нулта тачка коју ми бирамо као тачку без насиља. Онда, кад се нешто промени, када неко интервенише – то је насиље. За мене је прва дужност да се питамо – и то је основно значење моје књиге о насиљу – које је то насиље кога нисмо ни свесни, кога не перципирамо као насиље. Насиље које је све време овде је насиље које је нужно да би се исто стање репродуковало. Овог насиља има колико хоћете, не само на нивоу државних апарата, ратова, итд. И против тога се не може другачије него насиљем.

Да ли је традиционална револуционарна употреба насиља исцрпљена, тј. да ли је време револуција по угледу на Октобарску завршено '68?

- Слажем се. И не само ја, Ален Бадју, кога неки иронично називају „последњим маоистом”, јасно каже да су за њега мај '68. и кинеска културна револуција завршетак епохе, коју зове, можда се ја не бих у потпуности сложио, епоха партијске државе,

државе партије. За њега је то апсолутно готово. Зато и Бадју као прави левичар нема носталгичне симпатије – за Кубу, Северну Кореју, итд. Види како се они још држе! То су носталгични остаци прошлости, то нема потенцијал будућности. Мислим да они неће изумети неку нову форму револуције и ова прича је радикално готова. Оно што левица треба да уради је да заврши са самокритиком. И да заиста до краја, не у смислу неких хибридних теорија тоталитаризма, безобразно и без икаквих самозаслепљења анализира шта је било наопако у конструкцији леве политике током XX века. То што ће се десити биће нешто сасвим друго, наравно. Уопште не верујем овим самоуправним, мирољубивим причама, Порто Алегре и сл, јер верујем да ни ови облици протеста нису још увек оно ново. Заиста треба да будемо без предрасуда, да нам

XX

век са тзв. тоталитаризмом више не служи као негативна референца, па сад треба да будемо против државног терора, за неку врсту мирне самоорганизације људи, итд. То је за мене само друга страна истог. Отворено кажем да треба да поставимо питање насиља на други начин: левица треба да се пита који су нужни облици насиља, на пример еко-тероризам, дигитални тероризам, итд. Зашто? Није ствар у томе да је ситуација мирна и нормална, проблем је што је насиље већ овде, а то је битна разлика у перспективи. Кад ја заговарам „ограничено насиље”, људи ме чудно гледају као да је сада мир, а ја бих хтео да кренем да пуцам! Зато кажем – па зар не видиш насиље које је овде, зар нисмо свесни да живимо у невероватно насилном времену? Колико људи страда, колико их бива убијано? Шта се данас дешава у Африци, Кини, итд? То је мит нас развијених да живимо у мирном времену, стабилизацији глобалног капитализма и сл, ми заправо живимо у једном од најнасилнијих периода историје.

Шта нас очекује у врлој новој будућности?

- Данас је најбољи опис стања онај који се ослања на Ничеово разликовање пасивног и активног облика ниҳилизма. Пасивни, реактивни ниҳилизам – то је последњи Човек, потрошачко друштво, политичка коректност, само срећа, само да не боли, итд, а активни ниҳилизам представљају тзв. фундаменталисти. Важно је да изађемо из овога, зато смо и Бадју и ја, и неки који су нама блиски, као Агамбен, фасцинирани светим Павлом. Да не буде неспоразума – сви смо ми радикални атеисти, али нас занима идеја Светог духа као заједнице људи који верују. У томе видимо димензију колектива који не представља либерални, индивидуални свет, а није ни фундаменталистичка заједница. Проблем је не само политички, већ еминентно друштвен: како остварити нову друштвену везу, нови тип колектива, не као политичку организацију, већ радикалније, на нивоу свакидашњег живота? Али ако ме питате како ће то конкретно да изгледа, отворено кажем – не знам. Ја сам песимиста, у смислу да видим проблеме због којих смо сада у стању које не може да траје у недоглед. Моја теза је да се, ако не дође до нечег новог, ближимо ауторитарном друштву, стању сталног латентног грађанског рата.

Кад сте дошли у Загреб, време се пролепшало. Да ли је ваша планетарна популарност толика да можете да утичете и на временске прилике?

- Баш супротно! Ја сам мизантроп и више волим оно сиво време, јер онда је лепо седети унутра и читати књиге. Сада је већ сувише топло, а: лоше време – добра мисао, лепо време пуно искушења — лоша мисао!

Разговор водио Душан Маљковић (НИН)